ՏԵՏՐ ԵՐՐՈՐԴ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ· — Վախճանիմ. — Բան եւ Աստուած. — Աւ. Նորին Մեծութիւն Գուիտոն Խչիան Լուսինեան. — Ընկերութիւն Բաղաքական տնտեսութեան. — Համաճիմ. — Ամսացոյց. — Նաւ նաջիւնն. — Միհրան Էմէնճի Քիւրճեան· — Նոր հրատարակութիւնիմ ։

ՎԱԽՃԱՆՔ

*Փետրուար ամիսն հնձոց ամիս մ'եղաւ. հնձոց ամիս մահուան համար։ Զենք կրնար թուել այն համազգիներն, որք մեռան անշուք որպէս տպրեցան աննշան· Քանինե՛ր արդեօք առանց դամբանականի թաղուեցան, առանց հանդէսի· քանինե՛ր, որք սակայն իրենց կարօղութեան համեմատութեամբ աւելի բարիք գործեցին քան ամենամեծ հռչակուած բարերարներն։ Անցեալ ամսուան յաւէտ կամ նուազ անուանի հանգուցեալք են. Տիկին Մարինոս, մայր բարեհամբաւ եղբարց Կիւմիւշկիրեան· Վարդերէս Աղա Մխաքեան· Հաճի Զէյէպի Սերովբէ Կիւլլէնկեան էֆէնտի, մեծ դերդաստանի մը նահապետ, առեւտրական ամենամեծ ատեն մը պետ, սիրեցեալ ու մեծարեալ ամենէն, որպէս յայտնուեցաւ յիւր յուղարկաւորութեան հանդիսին՝ որ ազգային ու ժողովրդային ցոյցի մը կերպարանքն ունեցաւ. Տիգրան էֆէնտի Գափամաճեան, մին յընտրագոյն անդամոց Գափամաճեան համբաւաւոր դերդաստանին։ Տիկին Մարտիկեան, ծնեալ Հարէնց, կողակից ծանօթ վաճառական Պետրոս Աղայի Մարտիկեան· Միքայէլ էֆէնտի Մաքսուտեան, Շիրայի Հիւպատոս, եղբայր

վ.սեմաշուք Սիմեն Պէյլի եւ Սեպուհ Էֆէնտիի Մաքսուտեան, եւ փեսայ Յակոբ Էֆէնտիի Նորատունկեան. հուսկ ուրեմն երիտասարդ մը, ուսեալ ու դաստիարակեալ, լի հանճարով ու լի յոյսերով, հազիւ վարժարանէն ելած ու կարեւոր պաշտօնի մը կոչուած, որդի հանրածանօթ ուսուցիչ ու գըրագէտ Ոսկան Յակոբեայ եւ եղբայր երուանդ Ոսկան ականաւոր արձանագործին։ Ա՛հա հանդուցեալը. ահա երանեա՛լք...։

Վերջին վայրկենին կը գուժուի մահն թագուհի Տիկնոջ, ուշիմ եւ առաքինի կին, մայր բարեհամբաւ եղբարց Ունճեան։ Կ'ըսէր ինձ, դեռ ոչ շատ ժամանակ յառաջ, թէ շատ տխուր կը գրեմ. կը կարդար, ուխտատեղեայ հատակին մէջ, Շարժուելս եւ ուրիշ հանդէսներ. հաղուագիւտ Հայուհի մ'էր։

ԲԱՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾ

ԱՌ ՅԱԿՈԲ ՈՍԿԱՆ

Ս.

Զը գիտեմ՝ երբ վիշտ մ'ունենանք, ինչ անէք.
Ո՞ւստա ըսփոփանք, ո՞ւստա զօրութիւն գըտանէք։
Քանի մը քայլ հեռու — Բերա — ձեր տունէն,
կեայ քահանայ մ', որուն համայնք յար դիմեն։
Դիմէ՞ք առ այն անմըխիթար քահանային,
Որ ըսփոփէ սակայն ըզվիշտս ամենայն.
Մըխիթարանք խընդրէ՞ք մօտ այն երէցին,
Յումէ դուստր, ուստր երկինք անժամ խըլեցին...։

Այլ ոչ ըզձեզ ճանաչեմ ոք վըշտակիր.

Վիշտ մ՚ունիք մեծ անտարակոյս քան վերկիր.
Վիշտ, որ վըրայ, յորժամ միմեանց հանդիպինք
Խօսիք ինձ միշտ՝ ակնարկելով մերի յերկինք.
Աղգասիրի սըրտէն վիշտն այն անբաժան...:
Չէք ունեցած այլ վիշտ՝ անուանդ այդ արժան...:
Թերեւս ունիք ի ձեր սանուց, սանուհեաց
— Չի սերունդներ մինչեւ ցայսօր էք կըրծած —
Ծաղկահատակ լջան ի սեաւ գերեզման...:
Սակայն վիշտն այն ընտանեկան, վիշտն արեան,
Մեծագոյն վիշտ, ահ, անի է. Դիտեմ ես...
Ի՞նչպէս կրնամ մըխիթարել ես ըզձեզ...:

Բ.

Գըրիչ ի ձեռս, ըզբան կոչեմ, հըզօր պետն.
Լուսաւորէ՛ նա մինչեւ խակ ըզդամբան:
« Տուն տուր » ասեմ « պարտիմ գըրել սա հայր ոք,
Զոյր գեւահաս որդին խըլեց անողոք
Մահն:» Անթարթառ կայր Բանն. արդեօք մեռա՞ծ էր.
(Չի Բանն իմ այժմ ալ ինձ խօսի խրթեւ ծեր).
Հուսկ ուրեմըն լըսայ վիւր ձայն, — իւրն էր ձայն.—
« Էր քոյդ որդեակ յերկրէս, յորում ամենայն
Է սահմանեալ ի վախճանել, ուր նըսեհ
Ամենավատ ունին իրքն ամենավհ.
Չիք ինչ երբեք հանգոյն մահուան խըստութեանց.
Ի գլուր գոչեմք՝ վհատաւառնուր ըզմեր զանձ.
Անագորոյնն ըզլըսելիս իւր խընու.
Ապարանաց ու հիւղակաց այցելու,
Իւր օրինաց ենթարկէ հէգն ու վարթամ...»:
—« Ա՛յլ ինձ թըւի, Բան, թէ Մալէուկն խակ կարդամ.»
—« Որդեկորոյս հօր մ՚ամէն մարդ այդ խօսքեր
Ուղղէ. Մալէուկ ունի միայն ճոխ յանգեր.

Եւ ոչ այլ ինչ. է նա քերթօղ հասարակ.
Իբր ըսփոփիչ՝ է նա մերթ յոյժ ճախօղակ (1)...»—
«Արդ, դուն խօսէ, Բան, պ՚ինչ ասել ինձ է պարտ
Առ հայրն, յորոյ խորշակ հարաւ հարուստն արտ...:»
— «Պիտի ժըտին դըրել խօսքերս հարաղատ:
Դու սիրտ ունիս. չես անվհատ, չես ազատ...:»

Գ.

Ակընկատոյց, աղերսագին, հայեի
Առ Բանն. եւ նա բարբառեցաւ. «Ես էի
Ի սկըզբանէ (Սուրբ Գիրքն (2) ասէ զայն արդէն).
Տեսի զայս ես ի սկըզբանէ թէ, մարդէն
Բան մը չը կայ, որ պատկանի ոչ Նիւթին.
Լոյսն՝ որ գանկին մէջ կայ վերդ բոլորն ի յԱդին,
Վառվառ այտից դոյնն՝ աւօտին ցոլացում,
Լանջքն ըսպիտակ՝ քաղցր անբրջոց մարմնացում,
Զայնն եւ արտօսր՝ որոնք քարերն իսկ չարժեն,
Եւ սեւ աչք հուր՝ որ սիեղերքն իսկ արժեն,
Այո՛, Նիւթին նոքա համայն պատկանին.
Նոյն օրինայ ներքեւ համայնք անկանին...»
— «Բայց սէրն անհաս, անասելին հոգւոյն սէր.
Անոր աղբիւրն, անոր բոյնն ոչ է տեսեր...»
— «Արդարեւ, այդ մեծագոյն բառն է յաւէտ.
Ի սիեղերս ամեն ինչ է սիրաւէտ.
Ցար, վարդ ու մարդ այնուհետեւ կեան ու զարգանան.
Ալեակ, սոխակ եւ պատանեակ, Սէր՝ գարնան՝
Սէր, սէր ձայնեն. Այլ է սիրոյն արդիւնք՝ Նիւթ.
Ծառին մէջ հոգի, մարդոյն մէջ հիւթ հըրանիւթ,
Նիւթ է հանուր, նիւթ է յաւէտ սէրն. եւ չիք
Ինչ արտաքոյ Նիւթոյն» — «Նիւթ, սէր, մի՛ կորչիք.»
«Ո՛չ, չիք կորուստ. չիք յաւերժում ոչ հանուժ.

Համայն յաւէտ էր եւ լիցի... Բայց ես ջեմ
Յօսիմ. ահա նիրհէ· ե՛այսից իւր վըրայ
Սպի կաթիլ մը փայլփըլի, թըրթըռայ·
Ջեղրայրն յիշեց, վաղամեռիկն այն Պօղոս,
Կամ հէգ Սրանն· ինչ մըրմընջէ· Լիւն, Լիւնա...»

Դ.

երբ արթընցայ, տըրտում էի, եւ գըւարթ...
Երազիս մէջ բացուեցան փոսք· եւ զոյգ վարդ...
Ինչ տհակալի երազ էր այն... ինչ հեչտին...
Կին, կոյս եւ երգ· մեղր անոյշ, կաթ, չուրթ, ըսաին·
Ատոնց եաեւ ցուրտ Բանն ու մութ գերեզման,
Որոյ վըրայ՝ խելայեղ՝ կինս աննըման...
Սակայն պատմեմ երազս ամբողջ· անհամատ
Ջէ լիավին անի, հայր գո՛ւ չարաբաստ· —

Ամուսնացած, գըտած էի դրախտն անոյշ·
Դուսար ինձ ծընաւ մեղամաղձիկ վեհանոյշ·
Ո՛չ ինձ հընար յայտնել թէ պինչ ըզգոյն,
Յորժամ սիրան իմ, մըռայլ երբեմն ե՛ամայի,
Լըցուէր կըրկին սիրով կանոյցն այն մատաղ,
Ոյց մին էր կինս ու մուսն ազջիկս· Իրրու տաղ՝
Ծոլացնէին նոքա զատեղս ու զծադկունս;
Զոյգ Պիւթագոր եւ Լիննէոս նըւագունս
Յար լըսէին· Դըստերս անունն էր Լինա·
Քան ըզԼինոս ի Մուսայից սիրուէր նա·
Երբ «հա՛յր» գոչէր, լըսէի միշտ ես զիւր ձայն,
Թէ լինէի ե՛ակ մըղոն հեռու· պատասխան
Փութայի տալ յուզմամբ· «Լինա՛, իմ Լինա...»
Լինան մեռաւ... Եւ չը գիտցանք ինչ ըզնա,

կամ ով մեռցուց · երկար առեն հիւծեցաւ ·
Եւ փորձէին քնաւք առնքել մեծն իմ ցաւ · · · ։
Ի զուր · · · ։ Թըռչնոյ , ծաղկի , առուեղ , հրեշտակի
Կերպարանօք (եւ մանուանդ կիրակի)
Յերազս անվերջ ինձ երեւէր իմ Լինան ·
Եւ գիշեր մը , Ղովսոյ կընոջն , ահ , նըման ,
Ձայն քարացած տեսայ · · · ։ «Աղջիկս , ահ , մըր է · · ·
Աղջիկս հիմայ քաջ , ջուր , ծաղիկ թէ հով էր · · ·»
Հարցընելով ես ինձ այսպէս , երթայի ·
Լերան մը ծայրն , որ խոր ծովուց վրայ հայի ,
Տեսայ կին մը կամ տեսիլ մը կընայի ·
Եւ սոսկացի , արդեօք Ըսփինքսն էր նա հին ։
Ան դոչեց նա · « Մի հարցըներ , չը գիտեմ · · ·»
—« Ո՞վ ես , ուսոմ՞ պատ · խնդրեմ , կին դուն , պեղեմ»
—« Էն չեղեմ · կընոջ մ՚ուղեղն էր իմ կոյք ·
Աղջիկ մ՚ունէր կինն այն՝ աղո՛ւ զերդ հըմայք · · ·»
—Աղջկանն անո՞ւն · » —« Հընդհատան տարապերցաւ · »
Կընոջ գըլուխն իւր կըրծոց վրայ հակեցաւ ·
« Էր մըտածինն հօրն իւր եւ մօր · Եւ միակ
Էր ի յերկրին , անուանէին զայն հրեշտակ · · ·
Անմըխիթար էր հէգ մայրիկն , արտասուէր ·
Կըսկիծն այսին վըրայ զործէր մեծ աւեր · · · ։
Օր մը · · · կէս ժամ յառաջ · · · կոչեց զիս , ըսաւ՝
Եթէ չօգնես ինձ , իմ կենաց վերջն հասաւ · · ·»
—« Բայց ով ես դուն · · · ոչ անծանօթ ինձ թըւիս ·
Ուստիս ճակատն իմ տարաբաղդ Լինային · · ·»
—« Վաղամեռիկ աղջիկան մայրն՝ օգնեմ իւն
Հայցեց յինէ , զիս կարծելով Զօրութիւն ·
Զիս կոչէր ըդյա · աստուածային մակդիրով
Անուանէր զիս · յինէ խնդրէր յոյս , կորով ։
Պատճառ ունէր ինձ դիմելու հուսկ ապա ·

Ըսած էի կենաց վրայ,
Որպէս մահուան. մանկութենէն մինչ այն օր՝
Նախապատրաստուած էր ամեն օր
իմ չընորհիւ. օրէնք, կրօնք, նիւթ, հոգի,
Այդ ամենուն վրայ միշտ ես ճառէի.
Հին աստուածներն իւր մի առ մի այրէի։
Երբ ձեռք առնէր քընարն, այնմիկ յանդգնայս
Մօտենայի. եւ ժպտէր ինձ, ասէր. Մ՛յս,
Հեռի չինիս. իրնարն է սուրբ. ոչ շատ չոյս.
Երգչին ունել հարկ է հաւատք, սէր եւ յոյս։
Եւ սակայն ոչ մերժէր ըզքոյս, զոր առատ
Սրտիւէի միշտ ես յիւր քերթուածս անարատ.
Իմաստասէրք գային իւրմէն խակ լըսել
Այն վեհ տաղերն, յորոց տեսնէր մարդ հոսել
Ճըշմարտութիւնն... Որդեկորոյս այն մայրն, արդ,
Յինէ խնդրեց լոյս, գօրութիւն առ ի մարտ։
Եւ ըզգացի յայնժամ թէ... յոյժ եմ տըկար,
Հարցմանցն ամէն ի պատասխան, ապիկար,
Ցընցեցի գանկն, եւ դուրս ելայ։ Շիրմին մօտ,
Ահա... հոն է կինն այն. խընդմ՛յ. բոկ իւր ոտ
Է. կիսամերկ իւր մարմինն ալ...։»

Իմ կինս էր,
Որ լինայի տապանին մօտ ըսպասէր...
Ըսպասէր որ... չիմարանոց տանին զայն...։
Իսկ ո՛ր խօսէրն ինձ ցայն վայր, էր Բանն. իւր ճայն
Դեռ իմ ունկանս հընչէ...։

Երազն իմ ահայ...
Խընդալու տենչ ըզգամ, այլ սիրտն իմ մըխայ...։

Ե.

Երազ էր այս։ Իրողութիւնն է յաճախ։

Բանն այն հըղծր, զօրացուցիչ, տայ խոյս, ափս,
Երբ վախուկ սիրտն հատոյր կըրէ սուր հարուած։
Վա՛յ որուա՛մ ոչ դիմէ յայնժամ առ Աստուած.
Երբ իւր առջեւ անշունչ տեսնէ զա՛ր ի լոյս
Ցիւր էութեան խորոց ըներաւ լիայոյս,
Զոր նեկաւրով ու դորովով սընոյց յար,
Զոր գեղեցկին, բարւոյն կացոյց սիրահար,
Զոր հայր տեսնել ըղձայր խաղաղաչ որդեկաց
Եւ սեւահեր դըստերց հանգոյն սարեկաց...։
Ա՛յլ արծարծեա՛մ կըսկիծդ, ո՛ հայր տարաբախտ,
Մէն մի բառս է թերեւս սըրտիդ համար լախտ.
Ի՞ր զաչդ յերկիր դարձուցանեա՛մ անխորհուրդ,
Զաչդ որք յաւին չինչ կամարացն երկնից լուրթ,
Զաչդ որք տեսնեն քան ըղկատարան անդրագոյն,
Տեսնեն զորդիդ փոխեալ յէակ վեհագոյն...։
Ահա ժըպտի՛ս. ոսկի քընարդ սո՛ւր ձեռք, եւ
Հանդիսատես լիցուք անճառ լրոց քեզ...։
Ծո՛յց ինձ, Ոսկա՛ն, եւ պիտ լինան, գուտար անգո՛յ,
Բայց զոր սիրեա՛մ որքան սիրես դու զուտար քոյ։
Եւ ցո՛յց պնատուած ինձ, զոր չինէ ծածկէ Բան.
Լիցի փարոս ինձ որդեկիդ վեհ դաւիան...։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ(1). Մալհերպին համար ըսի թէ ձախօղակ մխիթարիչ մ՚է Արդարեւ, առ Տիւթերէ տապին մէջ, որ այնքան կը յիշուի, եւ որ՝ իր կեսին վերածուելով Հայրենիր բնութեցուածոց մէջ՝ նագիւ ձգմարիտ հրաշակերտ մ՚եղած է, Ֆռանսացի մեծ բանաստեղծն, այն վերջին եկաւորն (Enfin Malherbe vint), որդեկորոյս նօր կը գրէ.

Mais d'être inconsolable, et dedans sa mémoire
Enfermer un ennui,
N'est-ce pas se haïr pour acquérir la gloire
De bien aimer autrui?

Այսինքն, «Անմխիթար մնալ, եւ իւր չիշտուրեան մէջ պարփակել տաղտուկ մը, միթէ զանձն ատել չէ՞» ուրիշ մը սիրելու փառքն ստանալու համար»։ Որպէս դիտած են քրնադատք, բանաստեղծն՝ որդեկորոյս ՝ի անձնասիրուրեան կոչում կ'ընէ սոյն տունին մէջ, որ ոչ նուազ բռնազբօսիկ է. *Հաստնիար Ըմբերցուածոց* մէջ չը դրուիր այս տունն, որպէս ուրիշ բազում տուներ, յորս վար կ'առնէ դիքերն ու քազաւորներն, ու վեր կ'առնէ ղժոխքին եւ երկրին գեռերն, եւն։ Տունի մը մէջ ալ կ'ըսէ Մադեռալ թէ նմանօրինակ կորուստներով ինքն ալ երկիցս շանքառար եղած է. բայց թէ՝ Բանին չնորհիւ «այլ բան մը չը չիշեր. . . .» եւ Բանն զմարդ մխիթարելու համար ինչ կ'ըսէ եղեր. «Այս աշխարհիս մէջ ամենազեղ բաներն ունին ամենաւազան նանիհ», եւ դեռ այսպիսի հասարակաբանութիւններ։

(2) «Ի սկզբան էր բանն» (Աւետարան Յովհաննու)։

ԱՌ ՆՈՐԻՆ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ

ԳՈՒՆԻՑՈՆ ԻՇԽԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵՆՑԱՆ

Մեծազուի Տէր,

Այս տարի եւս յարեհաձած էք նորոգել տալ բաժանորդագրուելիենս Օրագրին Տնտեսագիտաց։ Նուիրական պարտք կը համարիմ հրապարակաւ յայտնել ամենաջերմ շնորհակալիքս առ Ձեր Մեծութիւն։ Օգտիւ յաւէտ կը վերծանեմ՝ աւելորդ է ըսել այդ հմտալից Հանդէսն. Եւ ստացած ծանօթութիւններէս ետք Շարժումիս միջոցաւ բաժին յաւէտ չեմ հաներ ուսումնասիրելոյ հասարակութեան, Հաւաքածոյիս անծկութիւնն է պատճառն։ Այժմ որ Քաղաքական Տնտեսութիւնն աւարտեցաւ, կ'ուզեմ հրատարակել Քաղաքական տնտեսութեան ընկերութեան վիճաբանութեանց համառօտութիւնն, — որովհետեւ անոնց ամբողջական հրատարակութեան չը պիտի քաւէր փոքրիկ Հաւաքածոյս։ Եւ Ձեր Մեծութեան խոնարհաբար կը ծօնեմ այս աշխատութիւնն, որպէս եռանդագին զգացումներն իմ սրտիս՝ առ Մեծանձն Իշխանդ յաւէտ շնորհապարտ։

ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

Նիւս Յուշատար 5ի
ՆԱԽԱԴԱՀՈՒԹԵԱՄԲ Պ. ԼԷՈՆ ՍԷՅԻ

ԹՆԴԻՊ. Բանտերու մէջ աշխատութիւնն արտօնեալ է Քաղաքական տնտեսութենէն, եւ եթէ արտօնեալ է, ալի՞տք է շահագործուի Պետութեան կ՚Հասարակութեան կողմանէ։

Պ. ԿՈՒԻ, *ներդրադիր։ Սահմանադիր Ժողովին* (Assemblée constituante) *առաջին անգամ ի Ֆրանսա պարտաւորիչ ըրաւ բանտերու մէջ աշխատութիւնն 1792ի Յուլիսի եւ Հոկտեմբերի հրովարտակներով։ Կառավարութիւնն 1848 Մարտ 24ի հրովարտակով դադրեցուց բանտերու մէջ աշխատութիւնն, իրր այն թէ մրցում կ՚ընէ այն աշխատութիւնն՝ ազատ (այսինքն բանտէն դուրս եղած) աշխատութեան հետ։ Բայց այս հրովարտակին հետեւանքն այնքան աղիտաբեր եղաւ Նիւթական ու բարոյական տեսակէտով, մինչ դի 1849 Յունուար 9ի օրէնքն հարկադրեւցաւ վերահաստատել իրաց նախկին վիճակն։ 1852 Փետրուար 25ի հրովարտակ-օրէնք մը, նոյն տարւոյն Մարտ 1ին որոշիչ դիր մը* (arrêté) *եւ 1864 Յուլիս 19ին արուած հրահանգներ խնամով կարգադրեցին ղազատական աշխատութեան* (travail pénitentiaire) *վերաբերեալ բոլոր խնդիրներն։ Ուրեմն աշխատութեան պարտաւորութիւնն ղազատական դրութեան սկզբունքն է, եւ միայն մեղանչեցուր կամ ժամանակաւոր*

դառնապարհակ աշխատանաց (travaux forcés) դա տապարտեալներուն համար այսօր ունի պատժական սորկութեան (servitude pénale) նկարագիրն. իսկ միւս բանտարկելոց համար արհեստական ու թոշակաւոր աշխատութենէ զատ ուրիշ բան չէ։

Սակայն բանտերու մէջ աշխատութեան վրայ խօսողք կ'իմանան կեդրոնական խցարգելութեան (réclusion) եւ ուղղութեան (correction) տուներն, եւ ոչ գաւառական բանտերն՝ ուր բանտարկեալք քիչ կը մնան եւ յաճախ կը փոխուին։ Արդ, 1885 Յունուար 1էն ի վեր, յամաքային Ֆրանսայի մէջ 19 կեդրոնական տուներ կան, այլ 14ն արանց վերապահուած են։ Սոյն վերջին կարգի բանտերու համար կը յարուցուի՝ անհետական տեսակէտով աշխատութեան խնդիրն։ Աւելորդ է ըսել թէ աշխատութեան ազատութեան սկզբունքն այս պարագային մէջ անվթար կերպիւ չը գործադրուիր։ Արգելականք (réclusionnaires) մանաւանդ չեն կրնար ընտրել իրենց ուզած աշխատութիւնն՝ ըստ բացարձ տրամադրութեան պատժական օրինաց, իսկ ուղղականք (correctionnels) ըստ կարելւոյն իրենց ընտրած աշխատանոցներու մէջ կը դրուին եւ իրենց աշխատութեան արդեանց մէկ մասին իրաւունք ունին։

Երկու կարգի բանտարկեալք ալ հաւանեալ թոշակին տիրոջմանէս չեն ընդունիր. արգելականաց թոշակին վրայ 6/10 եւ ուղղականաց թոշակին վրայ 3/10 վար կը դրուի, հաստատակաց ծախքերն հոգալու համար. իսկ ինչ որ կը մնայ, բանտարկելոյն պահուկն (pécule) է։ Այդ դրամին մէկ մասն նմա յատկացուածոց ուտեստներ հայթայթելու կը յատկա-

նայ, միւս մասն ալ արձակման առեն նման կը տրուի։ Կարդապահական այս բոլոր միջոցք անտարակոյս անհամաձայն են աշխատութեան ու թոշակի դասական տնտեսագիտական սկզբանց. սակայն ընտեսագիտութիւնն՝ որ բարոյական գիտութիւն մ՚է՝ չը կրնար զարմանալ ու վշտանալ այս պատճառաւ։

Սակայ վիճաբանութեանց առիթ տուող կէտ մը կայ. կը պանդտին թէ զգաստական աշխատութիւնն ազատ աշխատութեան հետ միջոցաւ (concurrence) կ՚ընէ։ Հոս սկզբ է նկատել թէ, բանտարկութեան հետ չը սկսիր աշխատութիւնն, այլ բանտարկութեան հետ տեղ ու ձեւ կը փոխէ։ Բանտարկեալք մեծաւ մասամբ աշխատութիւն մ՚ունէին յառաջագոյն, եւ յետ արձակման ալ պիտ՚ունենան աշխատութիւն. խնդիրն այն է թէ, աշխատութեան այդ տեղափոխութիւնն այս կամ այն ազատ ճարտարարուեստին համար ցաւալի հետեւանք մը ունի՞։ Թերեւս այդպիսի հետեւանք մ՚ունենար, եթէ բոլոր զգաստական գործաւորք կատարէին միակ ու միատեսակ աշխատանք. այլ՝ ընդհակառակն՝ հոգ կը տարուի որ նոքա բաժնուին այլ եւ այլ աշխատանոցներու մէջ։

Նմանապէս բանտերու վարչութիւնն ամեն ջանք ի գործ կը դնէ, որպէս զի մարդն հաւատար պայմաններով կատարուի։ Բանտէն ելած նիւթոց գինն առերեւոյթս միայն եւ ոչ իրապէս դուրսի նիւթոց գինէն նուազ է. ձեռնարկուին քմահաճոյքով չորշուիր բանտարկելոց վճարուած թոշակն, այլ յետ քննութեանց ու բաղդատութեանց՝ 1882 ապրիլ 15ի կարեւոր որոշմամբ հաւեմատ։ Նախ կը փնտռուի թէ ինչ մի աւուր

աշխատութեան համար ազատ աշխատաւորք ինչ կը տանան, եւ ինչ են համապատասխան ընդհանուր ծախքերն. երկրորդ կը հաշուին բանտարկեալոց կատարած նոյնօրինակ աշխատութեան համար այդ աշխատութեան իսկած ընդհանուր ծախքերն: Ազատ աշխատաւորին թոշակէն վար երթալով իւր եւ բանտարկեալ աշխատաւորին աշխատութեան պահանջած ընդհանուր ծախուց տարբերութիւնն, կ'ունենանք բանտարկելոց գործ աշխատութեան համար վճարուելիք ճիշդ գինն: Նկատել պարտիմք թէ տարբերութիւնն յաւելական չէ, քանզի բանտից արհեստներն ազատ արհեստներէն աւելի ծախուց կարօտ են. արդարեւ, պէտք է հաշուոյ դնել բանտարկելոց անյաջողութիւնն, անյօժարութիւնն, ու գործած վնասն, ու մանուածոյ ռամարակալութեան մը համար մասնաւոր պաշտօնատարաց վճարուած վարձքն, եւն: Արանց 14 կեդրոնական բանտերուն մէջ 11,744 բանտարկեալք կան ոյց մէյն 8,481ն արհեստ կը գործեն. եւ այդ 8,481 բանտարկելոց արտադրութեան գումարն՝ նոյն թուով ազատ արհեստաւորաց արտադրութենէն ստորին է գէթ երիր մասամբ: Ասկա ուրեմն, ազատ աշխատութեան հետ դժուստական աշխատութեան ըրած մրցումն՝ ըստածին չափ աղետաբեր չէ, եւ ոչ այնչափ կարեւոր:

Իսկ թէ լաւագոյն է բանտից աշխատութեան՝ պետութեան ձեռօք ուղղութիւնն ու չահագործութիւնն, ես կը խորհիմ թէ ոչ: Վաճառականութիւն ընել չէ պետութեան գործն: Ի նորհս իւր հասութից, պետութիւնն՝ ազատ ճարտարութեան

դէմ անհակակշիռ մրցում մը պիտի՝ ընէր. եւ սուղ հանելով, տուժիւ պիտի վաճառէր։ Նաեւ, զգաստական հաստատութեանց բարւոք վարչութեան տեսակետով, ցանկալի չէր որ այդ հաստատութեանց տեսուչք ու պաշտօնատարք՝ առեւտրական գործակալաց փոխարկուէին։ Աշխատութեան բաժանումն, հո՛ս ալ՝ որպէս ամենուրեք՝ սքանչելի բան մ'է։ Կրնայինք հասկնալ թէ, Պետութիւնն՝ ի տիպել հարկին՝ ձեռնարկու լինէր. բայց միայն եթէ՝ զոր օրինակ՝ բանակայ պիտոյքն հոգալ բանտարկելոց աշխատութեամբ։ Բայց այն ժամանակ, աղատ աշխատութեան դէմ եղած մրցումն ոչ թէ պիտի դադրէր, այլ նկարագիր պիտի փոխէր. բանտերն ազատ ճարտարութեան դէմ անուղղակի կերպիւ մրցում պիտ՝ ընէին իրենց աշխատութեամբ, փոխան ուղղակի կերպիւ իրենց արդեամբք ընելու։ Եթէ ձեռնարկութեան դրութիւնն (système d'entreprise) առիթ կու տայ զեղծմանց, անհնար չէ դարմանն տանիլ այդ զեղծմանց ուշադիր հսկողութեամբ ու պայմանագրաց անթերի գործադրութեամբ։

Պ. ՌԱՖԱԼՕՎԻՉ կը յիշեցնէ թէ՝ բանտերու մէջ աշխատութեան խնդիրն ուրիշ Երկիրներու մէջ ալ ջերմ վիճաբանութեանց առիթ եղած է. գլխաւորապէս Գերմանիոյ մէջ, ուր քանիցս արհեստաւորք՝ բանտերու մրցումէն չուզեալ՝ խռովութիւն հանած են։ Կը յիշատակէ Գերմանական խորհրդարանին քննութիւններն եւ որոշումներն։ Իր եզրակացութիւնն այս է. բանտից աշխատութիւնն պարտի պահել իւր պատժական նկարագիրն. պարտի լինել բարոյացուցիչ ու դաստիարակիչ, պատ-

բաւտել բանտարկեալն որպէս զի պարկեշտօրէն իւր ապրուստն հայթայթէ բանտին արձակուելէն յետոյ, եւ մարթ է այս՝ բանտին մէջ արհեստագործութիւն ընելով. վերջապէս պէտք է ջանալ որ չհարթեր ընելոյ բանտից աշխատութիւնն, նուազելու համար պահպանութեան ու հսկողութեան ծախքերն: Եւ աւելի չհարթեր կ'ընտրեայ ձեռնարկութեան դրութեամբ, եւ ոչ պետական չհագործութեամբ:

Պ. ՎԻՒԼՆ կողմնակից է բանտարկելոց աշխատութեան: Կը խօսի Լօնտրայի վաստակատանց (workhouse) վրայ:

Պ. ԼԻՄՈՒՋԷՆ հակառակ է բանտերու մէջ աշխատութեան, իբրեւ կորսուարեր ազատ աշխատութեան: Բանտարկելոց աշխատութիւնն՝ իրեն համար՝ ստրկաց աշխատութեան (travail servile) վերահասուստութիւնն է, քանի որ այլ եւ այլ մարմնական պատժոց սպառնալեօք կ'աշխատցնեն բանտարկեալներն ինչպէս եւ երբ որ ուզեն: Իսկ թէ բանտարկեալք պատճիճ աշխատիլ, այդ խնդիրն անլոյծ կը թողու:

Պ. ՊՍԴՊԻ կը մտածէ թէ յաւէտ կամ նուազ իրական անպատեհութիւն մը բառնալու համար չենք կրնար արգիլել պետութիւնն որ բանտարկեալներն աշխատցնէ եւ չենք կրնար զրկել զայսոսիկ աշխատութեան առաւելութիւններէն:

Պ. ՇԻՏՈՆ կը պնդէ բանտարկելոց աշխատութեան, ձեռնարկութեան դրութեան, եւ ամպագնոց որոշման համար աճուրդի հարկին վրայ: — Բանտերու պատճառաւ եղած ծախքն, որ հարկատուաց վրայ կը ծանրանայ, մասամբ կը թեթեւնայ ընորհիւ բանտարկելոց աշխատութեան: Եթէ բան-

տարգելոց համար պարտաւորութիւն մ՚է աշխատութիւնն, եթէ նոքա ոչ գերիներ (որպէս ըսուեցաւ) այլ հանրային իրաւունքէ հանուած գործաւորներ են, իրենց արդեանց գինն ալ ենթարկուած է տնտեսական օրինաց։

Պ. ԷՈՆԷՍՊ ՊՈՐԼԷՅի կարծեօք՝ բանտերու խընդիրն արհեստական կերպիւ չը կրնար լուծուիլ։ Հանրային բարոյականութեան զարգացումէն սպասելով ամեն բան, տարապայման կարեւորութիւն չը տար այն անպատեհութեանց որք զգաստական աշխատութեան մրցումէն կրնան ծագիլ ազատ աշխատութեան համար։

(*Օրագիր Տնտեսագիտաց*)

ՀԱՄԱՆԻՇՔ

Անցեալ օր, Ֆռանսերէն ոտանաւորի մը մէջ, entre գրելու տեղ՝ սխալմամբ գրեցի parmi· վերջապէս յիշեցի այս առթիւ թէ, հայ լեզուին մէջ բազում բառեր անխտիր կերպիւ իրարու տեղ կը գործածուին, մինչդեռ՝ մեծ հեղինակի մը խօսքով՝ համանիշ չը կայ Ֆռանսերէն լեզուին մէջ,—այսինքն չը կայ բառ որ բոլորովին ուրիշ բառի մը նշանակութիւնն ունենայ։ Ժամանակաւ սկսայ նիւթեղինները հաւաքել համանիշներու բառադրքի մը համար· սակայն անհնար է հայ լեզուի բոլոր բառերուն համար այդպիսի գործ մը կատարել։ Կան համանիշ բառեր, որք իրարմէ կը զանազանին սրզէն· սոցա կարգէն են վերոդրեալ բառերու համապատաս-

խաններն։ Entre *բառին տեղ, որ կը ցուցնէ երկու կամ բազում բաներու միջոցն եւ կամ կը դործածուի երբ բազում բաներու մէջէն մին ընտրելու վրայ է խնդիրն, ունինք եւ կը դործածենք միջեւ, ի մէջ, ընդ մէջ։* Dans*ի համար պարզապէս մէջ, իսկ* parmi*ի համար ի միջի։ բայց աշխարհաբարի մէջ ի միջին կ'երեւի թէ չը պիտի հաստատուին դործածուի, այլ մէջն։*

ԱՄՍԱԳՈՅՑ

Փետրուար ամսուան կարեւոր եղելութիւնքն են երուսաղիմայ դատին՝ ազդային չահուց նպաստաւոր ելքն, ի չնորհս արդարասիրութեան Նորին կայսերական վեհափառութեան Սուլթանին եւ դործունէութեան Նորին Ս. Մենապատուութեան Յարութիւն Պատրիարքին։ — Ի նպաստ կրթական ընկերութեանց պարահանդէսք, ոչ հասոյթն եւս առաւել արդիւնաւոր անշուշտ պիտի՝ ըլլար, եթէ վարժապետ հասոյնելու հաստատութիւն մ'ալ դըտնուէր ազդին մէջ. վի մեր վարժապետաք՝ մանկավարժական վահուկ արուեստն չատուկ վարժապետանոցի մը մէջ սաացած չըլլալով, մանկանց դէխուն վրայ կ'ուսանին Մանկավարժութիւնն։ — Հ. Գրիգոր Լինֆիչեանի վախճանն, որ կարեւոր դեր մը կատարեց Հռովմէական Հայերն ազդային եկեղեցւոյն վերձեցնելու նպաստական դործին մէջ։

ՇԱՆ ՀԱՋԻՒՆՆ

Մեր դէմի տունն, ոյր վերի յարկն է Ծափուր,
Թրուչուն մը կայ՝ անտես զերդ տան բընակիչը.
Առաւօտուն՝ յես երազոց սիրաքոյր՝
Ջորմամ զարթնում, այն Թրուչնակին զլուարթ ձիչը
Ինծ տան կարծել Ջէ հասած է նոր գարուն.
— Եւ ծիւն ճերմակ տեսնեմ յայնս երերուն.
Աւա՛զ, հեռու է գարուն :

Մեր յետի տունն, ոյր զըլուխն է հուպ յերկին,
Կին մը կայ՝ զոյր հազիւ տեսած եմ դեռ ուսեր.
Այգուն, ի մէջ իմ երազոցն հեշտագին,
Զարթնում ծայնիւ կընոջն, որ զիւր կոչէ դուստր
Անուամբն ազու՝ զոր սիրանոյշն իմ կըրէ.
— Եւ շուրջս ի զո՛ւր խընդրեմ ըզկոյսն, որ հո՛ւր է.
Որ յինքն Աստուա՛ծ մի կըրէ :

Մեր քովի տունն, ուր քնակէի՝ դեռ փոքրիկ,
Շուն մը կայ մնծ՝ ոյր ծայնն հոգիս Ջափանցէ.
Դիշերախառն, նընջեն համայնք երբ բաղդրիկ,
Երբ լուռ են հաւն ու կին, շունն այն կաղկանձէ.
Ո՛ ծայն խորին, զարթնում, ի յոյզ ունկընդրեմ.
— Եւ ոչ այլ եւս սէր եւ գարուն ես խընդրեմ,
Երբ շան հաջիւնն ունկընդրեմ։

ՄԻՀՐԱՆ ԷՖԷՆՏԻ ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ

Եթէ Հայ ազգին մէջ ճշմարիտ Մեկենաս մը կայ, սոյն ալ անշուշտ այս պատուական երիտասարդն է. Ջի չը կայ Հայ մեծատուն մը, որ իւր հասոյթին մէկ հինգերորդն նուիրէ յարատեւ կերպիւ ի խրախոյս գրագիտաց եւ ի զարգացումն

ուսամնասեռնէ ազգասիրէ մանկտուն։ Այսպէս կ'ընէ Մեծապատիւ Մխիթան էֆէնտի Բիւրքճեան՝ այսինքն իւր հասոյթի մէկ կարեւոր մասն յատկացուցած է վարժարանաց ազգօգուտ հրատարակութիւնները նուիրելու։ Շարժուէ՛ս ալ՝ ամեն ամ՝ ազգային հասատատութեանց կը նուիրէ։ Ներկայ չրջանէն նուիրեց օրինակ մը Ս. Փրկչեան Որբանոցին եւ օրինակ մը Տրապիզոնի Ուսումնասիրաց Ընկերութեան։ Սոյն ազգասէր, ուսումնասէր եւ միանգամայն ուսեալ երիտասարդն, որ Տրապիզոնի Օսմանեան Հեռագրատան Տեսուչն է, հակառակ իւր ծանրագին զբաղմանց՝ յանձն առած է Ս.սիական Ընկերութեան երկրագուս Հանդիսին գործակալութիւնն ալ, սոյն հանրօգուտ հրատարակութենէն եւս քանի մ՝օրինակ ազգային հասատատութեանց նուէր ընդէ՛ զատ։ Ըսի, Մխիթան Բիւրքճեան Հայոց առաջին Մեկենասն է։ Եթէ մեծահարուստ ոք ըլլար, եւ այդ մեծանձն ոգւով համակեալ մինչ մնար, անտարակոյս իւր ծախիւք կամ նպաստիւք պիտի տպագրուէր բոլոր Հայ գրքերն։

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ՅՈՒՆԱՐԷՆ ՔԵՐԱԿԱՆ

Լոյս տեսաւ անուանի Տիմիթրիոս էֆէնտի Զօլագեանի Հանդերձ խօսակցութեամբ Յունարեն քերականի եւ ընթերցարանի Բ. տպագրութիւնն, բա-

բեվոխեալ եւ յայժ դիւրաւ ուսանելի։ Հեղինակին մեւս երկասիրութիւնք, Քերականութիւն, Բառագիրք, եւլն. եւլն. կը գտնուին Պաղտասարեան տպագրատունն, Յակոբեան խան, վերնայարկ։

ԱԲԻԿԵԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Հրատարակուեցաւ սոյն ընտիր Բառարանին երրորդ տեարն։ Օսմանեան լեզուն ուսանիօղ ազդայինք Թող վաւերան օգտվի, քանի որ չէ դեռ վաճառած բաժանորդագրութիւնն։

ՎԱՐՔ ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՐԱՆՑ

Այսն տպվէ մեծ մարդոյ կենսագրութեանց չարք մ՚ է, զոր սկսած է հրատարակել՝ փառաւորելէ նէ թարգմանելով՝ ոպբայեալ Մօզեան բժշկին հօրարժան որդին՝ Պ. Մխիթար Մօզեան, նախկին աշակերտ Պէրպէրեան վարժարանի։

ՄԵՆՏՈՐ

Այնթապի վարդանանց ընկերութեան սոյն կիսամեայ Հանդէսն՝ որ վրայ մանուսրապէս պիտի խօսինք՝ անխափան կերպիւ կը հրատարակուի։

ՄԱՐԴԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Դիտական Շարժումի Տնօրէն–Խմբագրապետ Մեծապատիւ Տաղաւարեան Էֆէնտիի սոյն աշխատասիրութեան վրայ պիտի խօսինք յատկապէս։